

Соціально-демографічні передумови відтворення людського потенціалу Кіровоградської області

Досліджено вплив демографічного чинника на проблеми кількісного та якісного відтворення людського потенціалу Кіровоградської області .

людський розвиток, людський потенціал, відтворення, якість людського потенціалу, конкурентоспроможність людського потенціалу

Постановка проблеми. На етапі поглиблення глобалізаційних процесів, становлення та розвитку соціальної економіки досить важливими є такі економічні ресурси як праця, інтелект, знання. І саме носієм таких ресурсів є людина, яка здатна забезпечити стійкий розвиток в умовах глобальної конкуренції. Але соціальні процеси на сучасному етапі, зокрема, зменшення тривалості життя, ріст смертності, зниження рівня здоров'я, погіршення соціального стану дітей та молоді, культурно-освітній розвиток наступних поколінь, порушення прав людини справляють негативний вплив на розвиток людського потенціалу як країни так і регіону. Одним з напрямків дослідження є вплив на регіональний розвиток людського потенціалу соціально-демографічних передумов.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми людського розвитку регіонів та регіональної соціальної політики знайшли своє відображення у працях вітчизняних науковців: С.І. Бандура, Д.П. Богині, О.А. Грішнєвої, М.І. Долішного, Т.А. Заяць, С. М. Злупка, А.М. Колота, І.О. Курило, Е. М. Лібанової, В.В.Онікієнко, І. Л. Петрової, С.І. Пирожкова, М.В. Семикіної та ін.

Постановка завдання. Метою публікації є розкриття регіональної специфіки відтворення людського потенціалу в контексті сталого людського розвитку.

Виклад основного матеріалу. Згідно з матеріалістичними поглядами, які існували в науковому світі в період панування нормативної економіки, рівень розвитку регіону залежав від розвитку продуктивних сил і виробничих відносин. На сучасному етапі, етапі становлення соціально-орієнтованої економіки, переходу від технократичної до соціальної економіки, регіональний розвиток більшою мірою залежить від населення, його кількісної і якісної характеристики. І чим належніше будуть створені умови для відтворення людського потенціалу регіону, тим вищий буде економічний, соціальний і культурний його розвиток.

В процесі відтворення людського потенціалу, по-перше, виробляється його кількісний обсяг (на основі демографічної компоненти), по-друге, формуються якісні характеристики (на основі соціальної компоненти).

Значний вплив на відтворення людського потенціалу здійснюють соціальний (здоров'я, освіта, культура, соціальний захист, професійний склад, рівень життя населення) та демографічний (кількість населення, кількість шлюбів та розлучень, народжуваність, смертність, очікувана тривалість життя при народженні) чинники.

В Україні демографічна ситуація розцінюється як кризова. Однією з причин такої ситуації є погіршення умов людського розвитку викликані перехідними процесами в Україні, передусім глибокою соціально-економічною кризою[1, с. 518]. Демографічна ситуація в області сьогодні теж неналежна (рис.1).

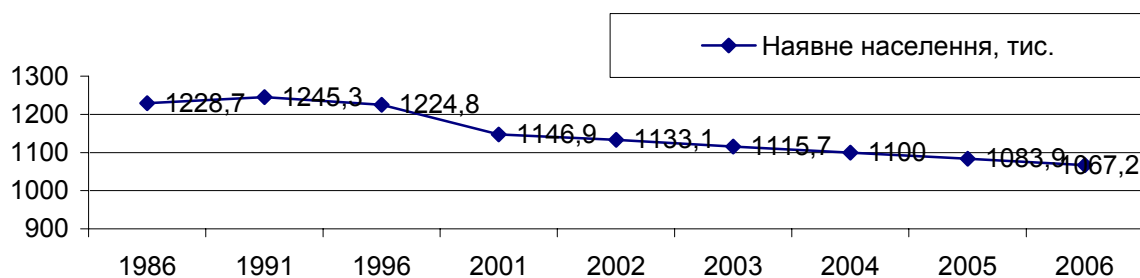

Рисунок 1 – Кількість наявного населення Кіровоградської області, тис. осіб [3, с. 301]

Для з'ясування загального стану демографічного розвитку проведемо дослідження кількісних характеристик (табл.1).

Таблиця 1 – Кількість постійного населення Кіровоградської області [3, с. 303]

	2002	Структура населення	2006	Структура населення	$T_{пр}$, %
Чоловіки	516610	45,89	485166	45,74	-6,1
Жінки	609091	54,11	575597	54,26	-5,5
Разом	1125704	100	1060763	100	-5,8

Як свідчать дані таблиці, кількість населення області за останні чотири роки зменшилась на 5,8 %.

Початок кризової демографічної ситуації в області спостерігається з початку 90 рр. ХХ ст., причиною якої, перш за все, є соціально-економічна ситуація трансформаційного періоду.

Головне джерело відтворення людського потенціалу – приріст населення. Природний приріст населення за останні 20 років має від'ємне значення (таблиця 2).

Таблиця 2– Коефіцієнти народжуваності, смертності та природний приріст населення Кіровоградської області, 1985-2005 рр. (на 1000 наявного населення) [3, с. 308]

Роки / показники	Кількість народжених	Кількість померлих	Природний приріст (скорочення)
1985	13,9	15,0	-1,1
1990	12,6	14,5	-1,9
1995	10,0	17,7	-7,7
2000	7,9	18,0	-10,1
2001	7,6	17,4	-9,8
2002	8,0	18,0	-10,0
2003	8,3	18,2	-9,9
2004	8,6	18,3	-9,7
2005	8,3	18,8	-10,5
Україна, у 2005 р.	9,0	16,6	-7,6

Дані таблиці свідчать про регресивний тип відтворення, що є свідченням наявності проблем у суспільній сфері.

Знижується дітородність жінок у віці 20-24 роки. Так, у 2004 році по Україні на 1000 жінок відповідної вікової групи припадало 93,4 народжених, та в 2005 році даний показник становить 88,8. Подібні тенденції спостерігаються і в регіональному розрізі. Основними причинами таких проблем є низька заробітна плата, недостатня соціальна

підтримка сімей з дітьми, соціально-економічна нестабільність у суспільстві. Вагомий вплив на таку ситуацію здійснює той факт, що жінки крім первинної зайнятості, суміщають і вторинну, аби забезпечити належний рівень існування.

Аналізуючи демографічну ситуацію, спостерігаємо зниження регіональних показників порівняно з показниками по Україні. Негативні тенденції в економіці країни вплинули і на загальний коефіцієнт народжуваності. Так, зменшення даного показника становить з 13,9 ‰ у 1985 р. до 8,3 ‰ у 2005 р. Тоді як по Україні у 2005 р. коефіцієнт народжуваності становив 9,0 ‰. Стрімке зниження темпів приросту населення в регіоні спостерігаємо з середини 90 рр., коли коефіцієнт природного приросту населення становить -10 ‰.

Економічне та психологічне навантаження перехідного періоду стало передумовою до збільшення рівня захворюваності та інших негативних явищ, які впливають на середню очікувану тривалість життя населення регіону.

Згідно з очікуваною тривалістю життя при народженні середній вік в Україні у 2005 році становить 68 років. У регіоні – 66,67 років (таблиця 3).

Таблиця 3 – Середня очікувана тривалість життя у 2005 році *

	Всього	У т. ч.	
		Чоловіки	Жінки
Україна	68,00	62,20	74,00
Кіровоградська область	66,67	60,72	73,08

- - за даними Головного управління статистики у Кіровоградській області

Причому, тривалість життя жінок і чоловіків як по Україні, так і по регіону суттєво відрізняється, коливаючись у межах 12-13 років. Це, як стверджують фахівці, свідчить про підвищену стійкість жіночого організму, його витривалість і життєздатність.

Також негативний вплив на демографічну ситуацію області здійснює наявність значної частки населення старшого за працездатний.

Аналізуючи детальніше демографічну ситуацію, дослідимо такий показник, як вікова структура постійного населення регіону (таблиця 4).

Таблиця 4 – Розподіл працездатного населення за віком (станом на 01.01.2006 р.) [3]

Показник	Осіб	Структура до всього населення (регіональна)	В середньому по Україні
Молодше за працездатний	172062	16,2	15,8
Працездатне	613534	57,8	60,4
Старше за працездатне	275167	26,0	23,8
Разом	1060763	100	100

Як видно з вищенаведених даних на сукупність молодшого за працездатний вік населення припадає – 16,2 ‰, працездатного – 57,8 ‰, старшого за працездатний – 26,0 ‰. За шкалою ООН суспільство вважається старе, коли частка осіб 65 років і старші у віковій структурі сягає 4-7 ‰ [2, с.112].

Аналізуючи зміни демографічного навантаження у віковій структурі населення області в перспективі відбудеться значне навантаження на осіб працездатного віку особами старшого за працездатний вік. Основною причиною такої ситуації є низька народжуваність та ріст смертності. Показники смертності дітей у віці 0-4 років, осіб максимально працездатного віку 40-44 рр. та 45-49 рр. відповідно 3,5 ‰, 8,4 ‰ та 11,4 ‰ (таблиця 5).

На показники смертності населення в Кіровоградській області значною мірою впливає стан здоров'я. Саме умови і спосіб життя населення визначають стан здоров'я,

рівень захворюваності та смертності. Неабиякий вплив на зниження здоров'я здійснює зuboжіння, невпевненість у завтрашньому дні.

Таблиця 5 – Коефіцієнти смертності за віковими групами [3, с.315-316]
(на 1000 постійного населення відповідної вікової групи)

	1995	2000	2003	2004	2005
Всього померлих	17,9	18,1	18,3	18,4	18,8
у тому числі у віці, років					
0-4	3,8	3,3	3,0	2,7	3,5
5-9	0,7	0,6	0,4	0,5	0,4
10-14	0,5	0,6	0,4	0,3	0,4
15-19	0,9	1,1	1,1	0,7	0,8
20-24	1,9	2,3	2,2	1,9	1,9
25-29	2,9	2,9	2,7	2,9	3,0
30-34	3,7	3,9	3,6	4,6	4,3
35-39	5,2	5,1	5,0	6,0	5,7
40-44	7,2	6,9	7,2	8,1	8,4
45-49	10,1	10,5	11,0	10,9	11,4
50-54	15,5	14,7	14,7	15,3	15,6
55-59	20,8	20,4	18,2	20,2	20,9
60-64	28,7	27,4	26,0	28,5	28,4
65-69	37,7	38,7	36,5	36,8	37,3
70 і старшому	96,6	92,0	94,5	91,4	94,2

Внаслідок скороченого відтворення населення в регіоні зменшується кількість дошкільних та шкільних навчальних закладів та осіб, що мають здобути базову загальну освіту у навчальних закладах, і як наслідок зменшення кількості осіб, що бажають продовжити навчання у ПТУ, вищих навчальних закладах I-IV рівня акредитації (таблиця 6). Адже саме освіта є важливою передумовою формування якісного складу людського потенціалу.

Таблиця 6– Навчально-виховні комплекси Кіровоградської області та їх чисельність [3, с.414, 420,]

	1985	1990	1995	2003	2004	2005
Дошкільні заклади освіти, кількість закладів	819	833	696	513	517	505
Кількість осіб, які навчалися у навчальних закладах, тис	219,2	205,3	201,2	186,7	177,8	169,4
Загальноосвітні навчальні заклади, кількість закладів	668	642	647	622	617	617
Кількість учнів, тис.	177,5	161,8	163,7	141,5	133,4	124,9

Спостерігаємо тенденцію до зменшення кількості навчально-виховних закладів та кількості осіб, які через певний проміжок часу формуватимуть ряди високоосвічених, мобільних та творчих кадрів, що мають відповідати сучасним вимогам роботодавців.

На стані людського потенціалу регіону позначається також і така компонента демографічного чинника, як міцність шлюбів, адже збереження шлюбів, це важлива умова подолання демографічної кризи та сприяння відтворенню та розвитку людського потенціалу. Динаміка шлюбів і розлучень наведена на рис.3.

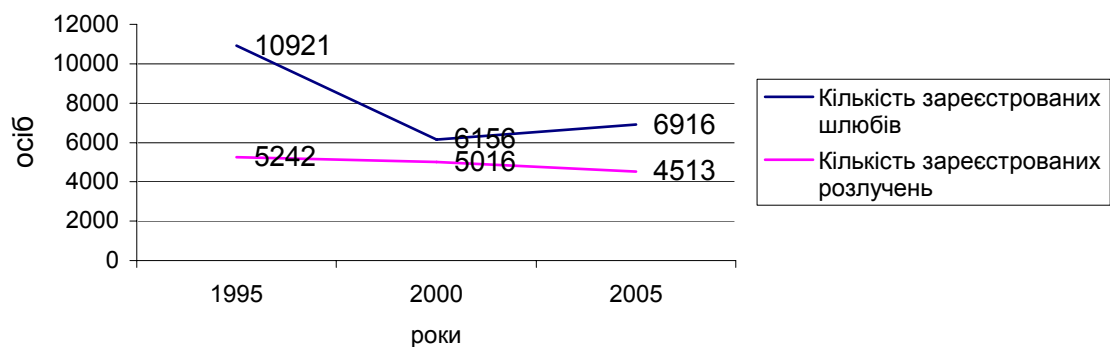

Рисунок 3 – Динаміка шлюбів та розлучень в регіоні [З. с. 316-317]

Проблема збереження шлюбів не повинна втрачати своєї актуальності, так як в неповній сім'ї неможливо на належному рівні виховувати дітей, що особливо важливо для якості людського потенціалу. Саме в сім'ї відбувається фізичне та психологічне виховання, надання дитині культурних цінностей тощо, що формує якісну сторону людського потенціалу.

Висновки. Узагальнюючи результати проведеного аналітичного дослідження можемо стверджувати, що на регіональному рівні спостерігається зниження темпів оновлення та заміщення працездатного населення та створюються негативні передумови щодо відтворення людського потенціалу. Спостерігаються стійкі тенденції до звуженого відтворення кількісної та якісної складових людського потенціалу.

Розглянуті дані свідчать, що в регіоні на сучасному етапі доцільно і необхідно проводити активну демографічну політику, яка була б спрямована на посилення взаємозв'язку між економічними та демографічними процесами, подолання спадних тенденцій приросту населення, так як вони є основою відтворення людського потенціалу та залучати демографічні інвестиції, які б забезпечували утримання належного рівня життя населення.

Отже, при дослідженні впливу демографічного чинника на людський потенціал регіону, необхідно звертати увагу на якомога більше його елементів, щоб дослідити об'єктивний стан його відтворення та розвитку.

Перспективи подальших наукових розвідок пов'язані з дослідженням більш широкого кола чинників, що впливають на відтворення та розвиток людського потенціалу, розробкою регіональної програми збереження та розвитку людського потенціалу.

Список літератури

1. Грیشнова О. А. Економіка праці та соціально-трудові відносини: Підручник. – 3-тє вид., випр. і доп. – К.: Т-во „Знання”, КОО, 2007.- 559с.
2. Народонаселение. Энциклопедический словарь.– М.: Большая Российская Энциклопедия, 1994. – 481 с.
3. Саловська Л. В., Липчанський В. О. Людські ресурси сьогодні: проблеми та перспективи // Формування ринкової економіки: Зб. наук. праць. Спец. вип.. Управління людськими ресурсами: проблеми теорії і практики. –Т. 1. Ч. 2. – К.: КНЕУ, 2007. – С. 721 - 724.
4. Семикіна М. В. Демосоціальні аспекти проблем формування конкурентоспроможної робочої сили // Демографічні аспекти регулювання розвитку людського потенціалу – К.: Інститут демографії та соціальних досліджень НАНУ, 2006. – С. 185 - 194.
5. Статистичний щорічник Кіровоградської області за 2005 рік / Головне управління статистики у Кіровоградській області. – Кіровоград, 2006. – 499с.